

ללא יורשים

מאת שלמה גרודזנסקי

יש שומרים לזכרו. לא זכית באלה — אין לך יורש וחובע בספרות העברית.

הזכרתי שני סופרים עבריים ללא יורשים; אולם הרשימה היא ארוכה למדי. כיצד נעשים דברים אלה באומות העולם? נצטמצם באומות המערביות, שכן במדינות ה"סור" ציאליסטיות" דואג לכך, כמו לכל דבר אחר שבחיים, במוות ובאלמות — הועד המרכזי. המערב הקאפיטאליסטי עומד, כירוע, רק על החשיבון ועל הריוות. לפני, במקרה, ספר מסות ורשימות של סופר אירי אחד נשכה, ווינסאנט או' סוליוואן, איש שנות התשעים בעיקר, שרוב שנותיו עברו עליו בפאריס, או' סוליוואן לא תפש מקום חשוב בספרות האנגלית גם בזמנו. הוא היה רק בן-לווייה של דור שנות התשעים וראשית המאה. זכרונותיו על דור זה אינם מחדשים הרבה בידיעתנו. בספר זה כונסו מאמרנים ורשימות מקריות שהיו פזורים בכתבי-עת ועיתונים נשכחים, ואף על פי כן דאג מישהו שיכונסו בספר. המו"ל של הספר — בעל עסקים פרטי ודאי, שברור היה לו מראש שלא ימכור יותר ממאתיים-שלוש-מאות ספרים, מה הניעו להשקעה זו שכולה הפסד חומרי? יש הסבר אחד לכך: הספרות האנגלית מעמד לה של מוסד לאומי חשוב, מה שמכונה בפנינו "נכס לאומי". אטמוספירה של כבוד מקיפה מוסד זה, אדם הפועל באטמוספירה זו, ויהיה מו"ל פרטי שעינו לרווחיו, אטמוספירה זו מחייבת גם אותו. הוא אינו ר"ק בעל-עסק, אלא הוא מוציא לאור ספר מסות או ספר שירים, שאין סיכוי כלשהו שיימכרו יותר מכמה מאות מטפסיהם, אם הוא משקיע מתוך ודאות גמורה שיפסיד — רואה הוא בכך עניין של כבוד לעצמו, לפירמה שלו. כבודה של הספרות האנגלית הוא גם כבודו.

ודאי כי מו"ל זה הוא גם בעל-עסק. הוא שואב את רווחיו מספרי-לימוד, מדומאני-עונה, מספרי-עזר, מספרי-בלשים. אולם גאוותו על משורר פלורני שספריו נמכרים (בכל העולם הדובר-אנגלית) ב-500 טפסים. בצרפת יש מוסד המעיד על מעמדה של הספרות בארץ זו: איגודים של ידידי סופרים — סופרים שהלכו לעור למם. שמעתה, כי קרוב למאתיים חודשים כאלה קיימים בצרפת: מ"ידידי ראסין" ועד "ידידי רוברט דאסנו" הסורריאליסטי. איגודי "ידידים" אלה מתכנסים לעתים מזומנות, מוציאים כתבי-עת מוקדש לסופר ויצירתו, עורכים תערוכות. ידידים שומרים על זכרו וירושתו של הסופר: כיוון שכה רב מספרם של איגודים אלה, הרי מאליו מובן, כי ידידים יש לא רק לקלסיקנים, לסופרים מקובלים ופופולאריים, אלא גם לסופרים מינוריים, "צדדיים" ויוצאי-דופן (נתאר לנו אצלנו חוג ידידי ר' בנימין, ידידי ח. לנסקי, ידידי י. צ. רימון, ידידי א. מ. ליפשיץ, ידידי צבי דינדרוק). יתר מיהם והעומדים בראשם של חוגי-ידידים אלה אינם דווקא סופרים או חכמי רחמי-לדסה של סופרים אלה. לעמים קרובות אלה הם מדינאים ופוליטיקאים, בעל-עסקים, מורים. אצלנו — ודאי שאנו אומה גראשית התהוותה ומדינה בחבלי-כינונה — ציבורי-הסופרים עצמו צריך היה להיות האפיטרופוס לספרות העברית, החרד לכבודה, השומר על רציפותה, אולם ציבור זה, במסגרתו האירגונית, כאילו לא די לו עלבוננו מידי החברה ונציגייה הרשמיים, חובבי החידושים וחולי מי הטאלאויזיה — מעליב הוא בעצמו ללא כבוד וללא רחם. בימים אלה שמענו תביעה אחת, האחרונה, של "הסופר העברי" — שהמשלה והסוכנות היהודית יתקנו את העוול שבקצוץ פוח חלקם של סופרים עברים בקאדרים של השליחים לחו"ל. זוהי, כנראה, הנקודה הרגישה, הפגיעה הכואבת ביותר במעמדה של הספרות העברית במדינת ישראל. אולי יותר מכל תחום אחר בתרבות הלאומית, ספרות היא שותפות בין החיים והמתים, בין דורות לדורות. באין שותפות זו — סופר עברי, דאג לעצמו, טרח לפרסומך כל עוד אתה חי! ואשר להשארות נפשך, לירושתך, רק יורשים ישירים, בני-משפחה ערובה הם לה. במקום שאין המסתורין של שותפות-הדורות, האהבה-לשמה לייצרה הלאומית, יש להסתפק בערוכות פשוטות וקונקרטיים יותר, שעדיין כוחן אתן: אשה נאמנה לזכרון בעלה, בנים מקיימים מצוות כיבוד-אב.

זה שנים אחדות ששותף אני לכמה ידידים במאמציהם לפירסום עובוננו של סופר עברי אחד, שנפטר לפני שנים לא מועטות. הקשיים שנתקלנו בהם בעניין זה — ומה שלמדתי מנסיון זה על מעמדה של הספרות העברית בחברתנו — כפו עלי מסקנה אחת משונה ואף קומית במקצת. סופר עברי, אם אינו רוצה שיצירת-חיו הש"כ, אמצעי-הצלה אחד בידו. עליו להקים משפחה, לשאת אשה צעירה ובריאה, וגם להניח אחריו בנים מסורים, מוקירי יצירתו. רק סופר עברי שישאיר אחריו משפחה נאמנה ועקשנית, יכול לעזוב את החיים מתוך בטחון מתקבל על הדעת, שיצירתו לא תרד לטמיון עם הסתלקותו מן העולם. ידידי המנוח, שלא הקים משפחה, עשרות בשנים כתב עברית, היה מעורב בציבור, קרוב לתנועות חבריות — ואף על פי כן לא נמצא מורסד חברתי או הוצאת-ספרים שיטרחו להוציא מבזר כתביו. ואין הוא יחיד בכך.

לפני כמה עשרות שנים מת בגולה סופר והוגה-דעות עברי מקורי, שהיה ידוע בפניו-הספרותי בר-טוביה. בחיו היו לו לא רק קוראים שהוקיי רוחו אלא גם מעריצים נלהבים (יעקב רבינוביץ הקדיש לו את ספרו "השגות" — אולי התקדשה היפה ביותר בספרותנו: "...האדם היחידי שבחברתנו הרגשתי את עצמי כתמים וכילד"). מיד לאחר מותו הכריזו הוצאות-ספרים שונות על פירסום מבחר כתביו. בפעם האחרונה בשרה על פירסומם אגודת הסופרים בישראל; גם זה קרה לפני עשר שנים, בערך. מדוע נשתהה הדבר? בר-טוביה לא הניח אחריו אשה או בנים. חובעים אחרים, מעוניינים אחרים, דואגים לכבודה של הספרות העברית או סופר עברי — אינם, כנראה.

עניין סמוך יותר בזמן היא ירוש-תו הספרותית של דוד פוגל. פוגל הוא חוליה שאין לפסוח עליה בשירה העברית שבין שתי מלחמות-העולם. הוא אחד מראשוניה של השירה העברית המודרנית. ספר שיריו הראשון, "לפני השער האפל", הופיע בראשית שנות העשרים. השירים שכתב לאחר ספר זה — האחרונים במחנה-ההסגר הנאצי דראנסי בצרפת — לא כונסו בספר. לפני מותו — מות קדושים — כינס פוגל את שיריו בכתבי-יד אחד. כלומר: קובץ שירים זה הוא גם צוואה של משורר עברי לפני מותו בידי משמיד-ישראל. כתבי-יד זה הגיע לידי אשתו, והיא שמרה עליו עד שהגיע לתעודתו הלאגטימית — לאגודת הסופרים בארץ-ישראל. זו בשרה על פירסומו — לפני עשר שנים, בערך — אולם הוא לא ראה-אור עד היום הזה. בינתיים מתה אלמנתו של דוד פוגל. יש דורשים לשירת פוגל; הוא זכה לכך. שסופרים עברים בני הדור הצעיר ביותר יגלו אותו מחדש; לפני כמה שבועות נתפרסם בעמוד זה מאמר גאה של נתן זך, המעיד מה רמה תהלתו בעיני סופרים וקוראים עבריים צעירים. אגודת הסופרים נשאלה לא אחת בפומבי ושלא בפומבי, מדוע דוחה היא את פרסום עובוננו של פוגל, בינתיים מופיעים ספרים בכחית רחה וביוזמתה של אגודת הסופרים — אולם אשר לספרו של פוגל אין קול ואין קשב. פוגל אינו בין החיים וגם יורשיו אינם. אדם חי — מצוייד הוא במרפקיים ובתאוות-אלמות בריאה. אדם שהשאיר אחריו משפחה נאמנה